

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830)* – Catalog, – vol. I – II, Suceava, 1992–1993.

Fiecare carte își are soarta ei. Dar când este vorba de cartea veche românească, soarta ei este, în primul rând, în mâinile noastre, ale celor îndreptățiți să o ocrotească, să o prețuiască și să o valorifice. Olimpia Mitric se numără printre cercetătorii îndrăgostiți de aceste cărți de altă dată și oferă specialiștilor o sinteză completă și competentă a tot ce se numește cartea veche românească existentă în actualul județ Suceava.

După un „Cuvânt înainte”, semnat de prof. dr. doc. I. C. Chișimăia, urmează un dens „Studiu introductiv”, structurat pe mai multe direcții. Astfel, autoarea își propune să facă un amplu istoric al tipografiilor din nordul Moldovei până la 1830, consemnând Suceava ca un prim centru de activitate tipografică, după care își oprește atenția asupra centrului tipografic de la Rădăuți, ca cel de al doilea focar de cultură după cel de la Iași, cu aproape 11 tipăriri descoperite numai în județul Suceava. La un loc de cinste este plasat apoi Iașul, cu vestitele sale tipăriri din vremea lui Vasile Lupu, dar nu este uitat nici centrul de mare și efervescentă spiritualitate românească din Bucovina, orașul Cernăuți.

Cartea românească veche în patrimoniul județului Suceava este prezentată prin grafice atestând aria de răspândire și frecvența lor, după categoria de deținători și locul de apariție. Din totalul de 1833 de cărți semnalate, lăcașele de cult (mănăstiri, parohii, schituri) dețin peste 1 700 de exemplare, după care urmează muzeele, cu 69 exemplare, Filiala Arhivelor Statului județul Suceava cu 16 exemplare, iar particularii cu 6 exemplare. După locul de apariție, pe primul loc se află Iașul cu 583 de tipăriri, apoi Bucureștiul cu 322 de tipăriri, Râmnicul cu 297, Neamțul cu 210 și așa mai departe.

Un subcapitol este închinat căilor și mijloacelor procurării cărților, care în veacurile trecute constituiau un obiect de lux, inaccesibil persoanelor particulare. De aceea majoritatea cărților erau cumpărate de comunitatea între-

gului sat, fiind apoi dăruite bisericilor întru pomenuirea cumpărătorilor.

În privința prețului cărții, tabelul întocmit este mai mult decât revelator. Dacă, spre exemplu, *Apostolul*, București, 1743, se vindea la 1746, cu 5 lei pol. la 1811 aceeași carte se vindea cu 8 lei și 20 de galbeni, pentru ca în 1743 să se vândă cu 7 lei și 2 poli.

Merită subliniată strădania autoarei de a descifra notele și însemnările de pe marginea cărților, din care se pot extrage date foarte interesante de interes local.

Circulația cărții din județul Suceava este urmărită defalcat; se fac referiri la cartea tipărită în Țara Românească, care au circulat numai în județul Suceava, apoi cele care au circulat în Moldova, în Ardeal și în Banat. În mod similar este urmărită apoi circulația cărții tipărite în Moldova și cea provenită din Transilvania.

Partea a doua și cea mai consistentă o reprezintă Catalogul propriu-zis al cărții românești vechi. Cele 358 de titluri consemnate în Catalog sunt prezentate în ordine cronologică, descrierea analitică a fiecărui exemplar cuprinzând elementele necesare unei înțelegeri complete și exacte a „biografiei” cărții. Spre exemplu, *Noul Testament de la Bălgrad*, 1648, este descris amănunțit, cu foi existente, cu legătura originală. Apoi sunt reproduse însemnările exemplarului, după care ni se indică locul unde se află, cu numărul său de inventar și proveniența lui.

Catalogul cărții vechi românești se deschide cu tipăririle din secolul al XVII-lea și se încheie cu Antologhionul de la Căldărușani, din 1766.

Bibliografia, notele, glosarul, indicele de autori, traducători, centre tipografice, titluri, deținători, persoane, toponomie conferă lucrării un spor de valoare științifică, oferind cercetătorilor, și nu numai lor, un acces rapid la orice informație dorită.

DRAGOȘ ȘESAN

Pergamentele Mănăstirii Sfântul Francisc din Lucca,
ediție îngrijită de Vito Tirelli și Matilde Tirelli Carli, Roma, 1993, 524 p.

Lucrarea începe cu lista titlurilor complete ale studiilor citate în notele din subsol. Urmează „Introducerea”, compusă din două părți, în care doi cercetători fac un scurt istoric al Ordinului franciscanilor sau minoriților, în Italia și în mod special în Toscana (în prima parte) și prezintă în mare pergamentele și criteriile după care acestea au fost editate (în cea de-a doua).

Partea I-a a „Introducerii” vorbește despre lipsa unui studiu complet asupra prezenței franciscanilor în Lucca amintind de surse vagi și dispartate care dovedesc venirea Sfântului Francisc în acest oraș și minunile săvârșite de el. Cert este, remarcă editorii, că franciscanii sau minoriții au racolat adepții aici înainte de a-și stabili sediul. Într-o danie din 1231 biserica minoriților apare deja ridicată și înzestrată cu pământuri și anexe către unii notabili din Lucca.

Spiritualitatea franciscană exaltă rolul Mariei Magdalena, legat de patimile și de crucificarea lui Christos. Maria Magdalena era nu numai pătimitoare de la picioarele crucii, dar și prima care l-a văzut pe Isus și ultima care a intrat în mormânt. Devoțiunea Franciscanilor față de Maria Magdalena îi împletea în aceeași liturgie atât pe aceasta cât și pe Sfântul Francisc, pentru ca, la mijlocul secolului al XIII-lea, cea dintâi să fie înlocuită în picturi, la picioarele crucii, cu cel de-al doilea.

Multe persoane de vază din Lucca și-au luat numele de Ordinul minoriților prin darurile făcute acestora. Dintre acestea, cei mai mulți erau negustori, dovadă registrele contabile păstrate în sacristia mănăstirii. Biblioteca Mănăstirii Sfântul Francisc dovedește că aici era un centru de formarea călugărilor, în care erau studiate artele.

Prosperitatea ordinului se datora în special climatului favorabil pe care societatea civilă îl crease în jurul acestuia. Minoriiții aveau relații bune cu instituțiile ecleziastice diocesane și mulți călugări erau autohtoni. Papii îi protejau, conferindu-le imunitate față de justiția diocesană. Încetul cu încetul au căpătat drepturi parohiale și cel de a fi înmormântați lângă biserica lor. Relațiile cu episcopul de Lucca s-au înăsprițit atunci când franciscanii s-au dat de partea anti-papei Nicolò V.

Minoriiții făceau rapid prozeliți, astfel că în scurt timp Toscana s-a umplut de mănăstiri de

călugări și călugărițe. În arhiva mănăstirii Sfântul Francisc, menționează cei doi cercetători, există documente referitoare direct la așezământ numai până la anul 1354. De aici încolo sunt doar documente oficiale sau semioficiale.

Rezultă din pergamente că pe la 1350 începuse o criză a franciscanismului. Papii și episcopii erau informați că în mănăstiri aveau loc scandaluri rușinoase (în 1379 câteva călugărițe din Gattaiola dăduseră chiar foc mănăstirii ca să se răzbune pe rivalele lor). Această situație îl determină pe papa Urbano VI să ia măsuri drastice împotriva minoriților împătimiți.

Ordinul decăzuse într-atât încât abdicase de la principiul sărăciei și suferinței și de la exemplul sfântului fondator. În această atmosferă confuză apare Bernardino din Siena care aruncă prima sămânță a reformei ordinului. Bernardino avea, se zice, atâta forță în predicile sale, încât și evreeii se converteau. Acest călugăr din Siena a instituit așa numita *Regolare Osservanza*, adică întoarcerea la regulile stabilite de Sfântul Francisc din Assisi.

Dar conflictele din lăuntru ordinului nu s-au stins cu toate pedepsele aplicate de ministrul general și de cel regional al franciscanilor. Exasperați de aceste certuri interminabile, Sfatul Bătrânilor și vicarul din Lucca au recurs la următoarea stratagemă care avea loc în afara mănăstirii, au ocupat mănăstirea, lăsându-i pe călugări pe dinafară.

Dar realizarea cea mai de seamă a franciscanilor a fost Muntele de Pietate înființat de Bernardino din Feltre, instituție care ajută sărăcii.

Partea a II-a a Introducerii se referă la pergamentele din arhiva Mănăstirii Sfântul Francisc. Editorii specifică faptul că lucrarea lor cuprinde toate pergamentele, mai puțin un sul cu genealogia lui Isus, făcând apoi o statistică a acestora pe secole.

Majoritatea documentelor se referă la Mănăstirea Sfântul Francisc, iar celelalte la mănăstiri învecinate sau la ordin în general. Un grup de pergamente vorbește despre o abație benedictină, un altul despre una cistercenă. Notele arhivistice de pe spatele pergamentelor demonstrează că acestea au fost arhivate, după criterii nedescoperite încă, de persoane diverse, în perioade diferite.

Autorii clasifică documentele în publice, semipublice și private, originale și copii. Datarea este făcută după era creștină, după nașterea lui Christos sau, mai rar, după Înviere. Pergamentele provenite din mediul ecleziastic sunt datate cu anul pontifical. Indictionul grec este folosit constant până în secolul al XV-lea și după, câteodată. Ziua este redată după calendarul roman.

Pergamentele cele mai vechi, spun autorii, dovedesc faptul că în Lucca, spre sfârșitul secolului al XII-lea se trecea de la *charta* la *instrumentum*, adică la un nou tip de document, în care credibilitatea era legată de *fides publica* a celui care îl redacta. Primul instrumentum este din 1197, iar „protagonistul“ lui nu mai este autorul acțiunii juridice, ci notarul care garantează autenticitatea evenimentului. Textul, mai ales la persoana a III-a singular, este frecvent introdus de formulele *Sit omnibus publice manifestum. Ex hac publica litterarum serie omnibus evidenter apparet*, dar sunt cazuri în care notarul începe să spună direct ce a intervenit între părți.

Protocolul prezintă *signum* celui care a redactat, invocația verbală (*In nomine Domini, In Christi nomine, In Dei nomine*) și se încheie cu *amen*, tipic apreciației. Data cronică este pusă, în genere, în eshatocol și urmată de *notitia tes-*

tium. Signa manum și *rogatio* ale autorului dispar, notarul devenind unicul responsabil.

Notarii se numesc în secolul al XII-lea ei înșiși notari *domini regis* sau *domini imperatoris*. De la sfârșitul acestui secol continuă să-și derive investitura din autoritatea imperială și adaugă titlului de *notarius* pe cel de *judex* sau *judex ordinarius*.

Până la jumătatea secolului al XIV-lea, remarcă editorii, nu apare notarul *apostolica auctoritate*. Din unele documente din secolele al XIII-lea și al XIV-lea aflăm că notarul a redactat actul după un registru (*de libro rogitorum*).

În continuare, autorii explică felul în care au procedat cu copiile, cu documentele transcrise în cuprinsul altora, cu două sau mai multe documente înscrise pe același pergament.

Urmează documentele, de la 1111 noiembrie 15 până la 1495 octombrie 31, editate integral în limba latină, precedate fiecare de câte un rezumat în limba latină, și în cele din urmă regestrelor pergamentelor de la 1501 aprilie 1 până la 1867 februarie 3. Lucrarea se încheie cu un indice de nume.

CRISANTA PODĂREANU

Hrvatske Kraljevske Konferencije (Conferințele Regatului Croației), tom. IV, 1742–1792, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1992, 210 p.

În anul 1992 a apărut la Zagreb, sub îngrijirea lui Iosip Kolanović, cel de al IV-lea volum (1742–1792) al documentelor referitoare la Conferințele Regatului Croației.

Volumul cuprinde protocoalele Conferințelor Regatului Croației începând cu anul 1742 decembrie 10 și până la 1792 iunie 11, respectiv un număr de 71 de protocoale. Fiecare protocol este precedat de un rezumat în limba croată, iar protocoalele sunt reproduse în limba latină, limba în care au fost redactate. Rezumatele sunt concise, întocmite pentru fiecare punct consemnat în Protocol, astfel încât reflectă întreaga problematică dezbătută în Conferințe.

Pentru a conferi o unitate volumului, autorii au inclus și câteva rezumate ale hotărârilor Conferințelor croate incluse în Protocoalele Adunării Croate, publicate în *Zaklucci Hrvat-*

skog Sabora (Hotărârile Adunării Croate), Zagreb, 1958–1980, I–XII.

În prefața la volum, autorul subliniază că poziția și importanța Adunării Croate și a Conferințelor Regatului Croației în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea sunt condiționate de politica globală a fiecărui suveran și de concepțiile acestuia în ceea ce privește organizarea administrativă și statală a întregii monarhii. Și Adunarea Croată și Conferințele și-au menținut importanța inițială până în anul 1763, când împărăteasa Maria Tereza, prin reforma administrației publice, începe politica de centralizare, care atinge punctul culminant în timpul domniei lui Iosif al II-lea. Faptul că din cele 71 de conferințe, care au avut loc în perioada anilor 1742–1792, 55 s-au ținut până în anul 1763 și doar 16 ulterior dovedește clar importanța acestei instituții centrale, în politica de asamblu a Curții de la Viena.

În prima perioadă (1742–1763), susține autorul, Conferințele (împreună cu Adunarea Croată) își mențin scopul primordial. Ele adoptă hotărâri referitoare la armata croată, care a luat parte la luptele purtate în Europa (Silezia, Cehia, Bavaria și Italia), în cadrul războiului de succesiune la tronul Austriei și la războiul de 7 ani. Stările Regatului deliberază în cadrul Conferințelor, în această primă perioadă, în legătură cu organizarea Slavoniei, după eliberarea acesteia de sub turci, precum și privind alipirea Slavoniei de Jos și a Sremului de Vest la Regatul Croației etc.

În această perioadă, Conferințele și-au păstrat autonomia și au funcționat paralel cu Adunarea Croată. Rezoluțiile Conferințelor se includ în protocoalele Adunării sau se preiau substanțial și se reformulează. Prin hotărârea Adunării din anul 1763, rezoluțiile Conferințelor devin efective numai după ce au fost confirmate de către stări în Adunare. Refuzul stărilor și ordinilor la Dieta Ungară din 1764/1765 de a urmări impozitul a avut o influență evidentă asupra hotărârii împărătesei că suveranul poate emite legi și fără asentimentul Adunării. Din acel moment, se convocau din ce în ce mai rar adunările, atât cea ungară cât și cea croată.

Documentele relevă, totodată cu introducerea regimului constituțional în preajma morții lui Iosif al II-lea și îndeosebi în timpul domniei lui Leopold II, Conferințele își recapătă importanța dar, de data aceasta, în cadrul noii situații politice și administrative cu Ungaria, cu care Croația are același guvern (Consiliul Locotenentului Ungar) iar Adunarea Croată devine dependentă de cea ungară. Conferințele se convoacă în timpul întrunirii Dietei Ungare, când delegații croați au trebuit să-și coordoneze poziția cu cea a nobilimii ungare.

În baza documentelor ce constituie obiectul acestei ediții și a concluziilor autorului, se desprind și numeroase alte probleme ce au stat în atenția Conferințelor, în afara celor de ordin militar, probleme cu care se confruntă Regatul Croației. Astfel, au fost adoptate hotărâri privind combaterea foametei și împiedicarea extinderii epidemiei de ciumă, au fost elaborate liste de impozite și proiecte privind repararea drumurilor. Conferințele au pus în dezbatere și probleme referitoare la comerț, probleme de ordin juridic, au elaborat și instrucțiuni pentru delegații de la Viena, au verificat autenticitatea stemelor, au făcut numiri ale funcționarilor comitatelor. Conferințele au adoptat și hotărâri

privind unele probleme ale vieții cotidiene, cum ar fi stabilirea prețurilor la lumânări, interzicerea șederii în orașul Zagreb a vagabonzilor etc.

Din lectura lucrării se desprinde faptul că Stările Croate întrunite la Buda în Dieta Ungară (1790–1792), se întălesc în conferințe și adoptă hotărâri prin care se opun folosirii în exclusivitate a limbii maghiare în ședințele dietei, exprimându-și dorința ca obligativitatea însușirii limbii maghiare ca un obiect de studiu permanent să fie introdusă numai în Ungaria. Totodată, ele apasă drepturile municipale ale Croației și subliniază că pe delegații croați îi obligă jurământul ce l-au depus în Adunarea Croată și nu numai cel ce aveau să-l depună în Dieta Ungară.

Sursele din care au fost copiate spre publicare Conferințele Regatului Croației se păstrează în Arhiva Croației, fondul Conferințele Regatului Croației, Dalmației și Slavoniei și în Documente referitoare la ban (*Banski spisi*). Unele Conferințe se păstrează la Arhiva arhiepiscopală din Zagreb, în *Acta politica* în două locuri. Autorul a efectuat o confruntare a lor și a consemnat în note de subsol deosebirile mai importante.

În Prefață, Iosip Kolanovic menționează și alte surse bibliografice care pot contribui la completarea informațiilor și la o cunoaștere mai aprofundată a activității Conferințelor Regatului Croației, Dalmației și Slavoniei.

Volumul a fost pregătit pentru publicare de lucrătorii Serviciului acte vechi din cadrul Arhivei Croației de la Zagreb. Elaborat riguros științific, volumul este organizat după criteriul cronologic, indicându-se cota la sfârșitul fiecărui document. Volumul conține o listă a documentelor publicate, Prefață, lista prescurtărilor folosite, precum și indici (onomastic, toponimic și de materii, p. 179–210).

IELIȚA GĂMULESCU